

О. А. Титенко, аспірант кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДОСЛІДЖЕННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІ- ЛЬСТВА В СИСТЕМІ КООРДИНАТ ПРЕДМЕТА СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто необхідність виокремлення предмета та методології сучасної політичної економії задля подолання кризи загальної економічної теорії. Здійснено спробу узагальнення теоретико-методологічних поглядів на дане питання. Показано, що для адекватності політико-економічного аналізу необхідно розкрити суперечності формування інформаційного суспільства та інформаційного типу економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: предмет, методологія, політична економія, суперечність, економічна система.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрена необходимость выделения предмета и методологии современной политической экономики для преодоления кризиса общей экономической теории. Была предпринята попытка обобщения теоретико-методологических взглядов на данный вопрос. Показано, что для адекватности политико-экономического анализа необходимо раскрыть противоречия формирования информационного общества и информационного типа экономики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: предмет, методология, политическая система, противоречие, экономическая система.

ANNOTATION. The article deals with the need of separation of subject and methodology of modern political economy to overcome the crisis of general economic theory. There was made an attempt to summarize the theoretical and methodological views on this issue. It shows that for the adequacy of the political-economic analysis is necessary to reveal the contradictions of a information society and a type of information economy.

KEY WORDS: subject, methodology, political economy, contradiction, economic system.

Постановка проблеми. Проблеми економічної практики двадцять першого століття, апогеєм яких є світова економічна криза і наступні її системні суперечності, поставили перед економічною теорією низку принципових питань щодо адекватності, на методологічному рівні, системних політекономічних узагальнень.

У соціальній філософії, економічній методології, поняттєвій сітці різних суспільних наук є достатньо накопиченої інформації, щоб виокремити контури нової синтетичної, міждисциплінарної політичної економії, її предмет та методологію. Проте в межах цієї науки пізнання закономірностей функціонування економічної системи, що перебуває в постійному процесі розвитку, потребує, перш за все, дослідження сутності, причин, форм економічних та соціальних суперечностей – визначення основи якісно нових теоретичних конструктів – обґрунтування господарських процесів у рамках постіндустріальної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе значення для з'ясування основ предмета і методології сучасної політичної економії мають праці таких науковців, як: О. І. Ананьїн, В. Д. Базилевич, А. В. Бугалін, Дж. М. Б'юкенен, Ю. К. Зайцев, А. І. Колганов, П. С. Лемещенко, С. В. Мочерний, Р. М. Нурсєв, К. П. Поланьї, В. С. Савчук, А. А. Чухно. Дані автори приділяють увагу вивченню суперечностей методології неокласичної теорії (мейнстрим, економікс), формуючи спектр проблемних питань саме політичної економії, що дозволяє зробити висновок про розвиток даної науки. Необхідно також відмітити деяку розмитість і розширення предметного поля міждисциплінарної економічної науки, що потребує конкретизації та уточнення, зокрема, щодо суперечностей інформаційного суспільства та інформаційного типу економіки.

Постановка завдання. Метою роботи є встановлення приналежності основних суперечностей інформаційного суспільства до системи координат сучасного політико-економічного аналізу і збагачення таким чином предмета та методології політичної економії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задля дослідження основних суперечностей інформаційного суспільства, в межах предмета сучасної політичної економії, необхідно насамперед з'ясувати сутність суперечностей.

Загальноприйнятим є трактування суперечності як відношення між протилежними сторонами: об'єктами, станами, властивостями, системами, ідеями, висловлюваннями, коли одна з них повністю або частково заперечує іншу. В свою чергу протилежність відображає ці сторони, що взаємно зумовлюють і взаємно виключають одна одну. Закон суперечності у широкому розумінні також передбачає виникнення діалектичних суперечностей, де їхнє розв'язання є об'єктивною основою розвитку пізнання. Щодо загальних законів розвитку суспільства, то вони розглядається, в тому числі, як процес виникнення, зіткнення, боротьби про-

тилежностей і розв'язання суперечностей. Розвитку економіки як підсистеми суспільства передусім сприяє суперечність між новим, що народжується в її системі, і старим, яке вже відживає. Під новим розуміють не щось зовсім нове, небачене раніше, а те явище, що у процесі розвитку досягло якісно нового рівня зрілості і в перспективі може спрямовувати подальший економічний розвиток.

Наступний етап дослідження потребує розкриття значення предмета і методології щоб з'ясувати, що ми маємо на увазі коли говоримо про предмет сучасної політичної економії.

Освоєння нових фактів і поглиблення пізнання призводить до диференціації науки — розділення області знання за предметною ознакою. Загальновизнаним є трактування об'єкта як явища, що досліджується певною наукою (може бути загальним для декількох наук), а предмет — це та конкретна сторона явища (комплексна, синтетична модель і визначений аспект об'єкта), на яку безпосередньо спрямована пізнавальна діяльність [9, с. 6].

Відповідно, методологія науки, характеризуючи компоненти наукового дослідження: об'єкт, предмет, завдання дослідження (проблеми), сукупності дослідницьких засобів, необхідних для вирішення певної проблеми; формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі виконання завдання.

В економічній літературі набрало поширення визначення, що дає С. В. Мочерний: «Методологія — це система різноманітних методів, засобів і прийомів наукового пізнання (передусім принципів, законів і категорій) та наука (або вчення) про цю систему» [7, с. 43]. Російський учений О. І. Ананьїн тлумачить методологію як «галузь знання, що вивчає економічну науку як вид людської діяльності». Він звертає увагу на те, що система правил і процедур є динамічною, не сталою, що їх структура безперервно вдосконалюється та еволюціонує. Отже, запропоноване розуміння методології зводиться до науки про методи та дослідження структури та змісту безпосередньо економічних теорій та умов їх формування [1, 2].

Важливим є те, що на відміну від західних учених, для яких політична економія як складова частина загальної економічної теорії вивчає економіко-політичні проблеми держави¹, для біль-

¹ «Політична економія — галузь соціальної науки, що вивчає взаємовідносини між індивідами і суспільством, а також між ринками і державою, використовуючи різноманітний набір інструментів і методів взятих в основному від економіки, політології та соціології ... Політичну економію, таким чином, можна визначити як сукупність знань щодо управління або регулювання країною — суспільними домогосподарствами з урахуванням як політичних, так і економічних чинників» [12].

шості економістів на пострадянському просторі термін «політична економія» асоціюється з класичною економічною теорією¹. До неї відноситься марксизм (сучасний марксизм) як синтетична соціальна наука; в меншій мірі — історична школа та класичний інституціоналізм, різновиди соціально-економічних теорій постіндустріального суспільства, міждисциплінарні дослідження глобальних проблем людства [4, с. 35—36].

Радикальна (неомарксистська) політична економія (Пол Марлор Суїзі, Пол Олександр Баран і пізніше Говард Дж. Шерман, Емері Кей Хант, Герберт Гінтіс та ін.), досліджуючи капіталістичну систему після Другої світової війни, теоретично збагачує предмет політичної економії — діалектично розглядає надскладні процеси постіндустріального типу економіки, що обумовлені низкою економічних та соціальних суперечностей в умовах генезису і функціонування постіндустріального типу економіки.

Також до теоретичної основи сучасного політико-економічного аналізу можна віднести теоретичний конструкт Карла Пола-нї, до предмета дослідження якого відноситься сутність суперечностей між ринковою системою та самою природою (людиною), що підірвало основи індустріального суспільства. Очевидно, максимізація прибутку, що зводиться в абсолют ідеологами неолібералізму та неокласики, не може бути екстрапольована на все суспільство, яке протистоїть тиску ринкового механізму, так як є носієм і інших позаекономічних, соціальних, культурних інтересів, відмінних по відношенню до тих, хто переслідує виключно економічну вигоду [8].

Нова політична економія, що розвивається в останні роки, застосовує для дослідження позаекономічних явищ методологію «економікс». Таким чином здійснено спробу подальшого розвитку політико-економічного аналізу в межах неокласики. Дж. Б'юкенен наголошував, що для вироблення конкретних рішень для політичної системи необхідно розкрити економічну сутність відносин між особистістю та суспільством. В своєму дослідженні він керувався трьома принципами: методологічним індивідуалізмом, концепцією «людини економічної» та концепцією політики як обміну.

До числа найбільших досягнень політекономії ХХ ст. відносяться: теорема неможливості К. Ерроу, доказ довільності сукуп-

¹ Політична економія — «... це наука, яка вивчає закони еволюції відносин економічної власності у взаємодії з розвитком продуктивних сил і насамперед людини (її потреб, інтересів, цілей) в усіх сферах суспільного відтворення» [7, с. 28]. Це становить її предмет і такою вона стає з другої половини ХІХ ст.

них правил соціального вибору, модель бюрократії, монопольно регульовані інформаційні послуги (У. Нісканен, Г. Міллер, Т. Мо) та теорія політичних циклів ділової активності (У. Нордхаус, Д. Гіббс), яка впливає на економічні результати [6, с. 282—283].

Отже, попередній аналіз дозволяє нам стверджувати, що в системі координат сучасної політичної економії, що «збагатилася» предметом та методологією політико-економічного дослідження, потрібно включити основні суперечності інформаційного суспільства.

Перед розкриттям основних суперечностей інформаційного суспільства, вважаємо за доцільне розкрити емпіричну складову постіндустріальної парадигми та висвітлити системні суперечності індустріального та постіндустріального суспільств.

Якісними змінами в економіці, що відбуваються в умовах формування постіндустріального суспільства, виступає доповнення факторів виробництва знаннями, інформаційними продуктами і відповідною зміною потреб, що у все більшій мірі стають унікальними і постійно змінюються. Змін зазнає також структура суспільного виробництва: зростає не просто сфера послуг, але й роль знанневої економіки [11]. Формування «адаптивних» корпорацій та невідчужуваність продукту творчої праці на сучасних підприємствах має «посткапіталістичну» природу [13].

Протистояння між капіталістами та найманими працівниками (придатками машин) як власниками засобів виробництва і робочою силою, характерне для індустріального суспільства, замінюється в умовах постіндустріального суспільства, людина стає не засобом, а метою виробництва, її діяльність перетворюється із праці у творчість.

Заміщення матеріального і фінансового на людський та інтелектуальний капітал в умовах постіндустріального суспільства полегшує працю і сприяє розвитку продуктивних (творчих) сил суб'єктів праці, але й створюють нові суперечності, до числа яких належить проблема отримання якісної освіти, зайнятості, перепідготовки та перепрофілювання кадрів, участь у розподілі прибутку. Соціальна поляризації суспільства спричинена потребою надвисоких соціальних стандартів, що можливо тільки зі здобуттям «висококласної» освіти, яка навіть у розвинених країнах наразі є складним завданням. Виникають масові соціальні суперечності між новими високооплачуваними і звільненими працівниками, знання яких є непотрібне. У розвинутих країнах, виникає потреба в працівнику нового типу, орієнтованому на безперервне оновлення загальних і професійних знань, схильного

до професійної мобільності, такого, що володіє навичками самостійного вирішення проблем для досягнення цілей. Виникають глибокі суперечності всередині організації — працівників закликають старанно працювати, створювати цінності для підприємства, відчувати себе членами колективу, проте їм не надають участь в розподілі матеріальних благ, які самі вони створили.

Передвісником суперечностей інформаційного суспільства стає інформаційна революція, що змінює відносини власності — товаром на ринку праці для сучасних корпорацій стає не праця, а її результат, носій унікальних знань пропонує не робочу силу, а споживчу вартість, втілену в тому чи іншому інформаційному продукті або в новій виробничій технології. Виникає самопідприємництво (для якого характерним є взаємодія між працівниками, здатними самостійно розвивати власне виробництво і працювати як партнери на взаємовигідних умовах) та мережева організація одиниць (що характеризується самоуправлінням, основою якого слугують принципи децентралізації, участі та координації, така структура забезпечить необхідний рівень гнучкості в конкурентній боротьбі та в процесі адаптації до потреб ринку, що постійно змінюються) — «рецепт» вирішення суперечностей постіндустріального суспільства — породжує в інформаційному суспільстві нові суперечності: ненадійність існування, переривчастість, тимчасовість, ризик, які на сучасному етапі супроводжують будь-яку трудову діяльність. Наслідком цього є те, що самостійні працівники/мережева одиниця в більшості випадків залежать від одного або від дуже небагатьох великих концернів/ТНК, які, в свою чергу, змушують їх чергувати періоди гіперактивності з періодами безробіття/пасивності; клієнти, яким самостійні працівники/мережева одиниця продають свої послуги, самі схильні до будь-якого роду ризику і дуже рідко володіють постійною платоспроможністю.

Отже, завдяки інтелектуальним можливостям людини, інформаційне суспільство несе людству нові виклики та величезні можливості для вирішення його головних проблем і забезпечення подальшого розвитку.

Висновки з даного дослідження. Системні суперечності, що були частково вирішені в межах індустріального суспільства під впливом НТР знову проявилися та поставили питання про розвиток в постіндустріальному суспільстві, боротьба і подолання їх в умовах інформаційної революції породжує нові суперечності, що набирає своєї сили в інформаційному типі економіки та інформаційному суспільстві.

Суперечності спричинені змінами в можливостях еволюції економіки та суспільства на сучасному інформаційному етапі розвитку призвели до збагачення предмета політичної економії новим змістом. Особливо привертають увагу проблеми економічних та неекономічних чинників, соціально-економічні відносини, влади, праці, мотиваційна система, інформаційного капіталізму, глобальних транснаціональних процесів, соціально-економічного розвитку, що є предметом дослідження сучасної політичної економії.

Подальшого дослідження потребує взаємозв'язок між суперечностями економічної і соціальної сфер постіндустріального та інформаційного суспільства, що обумовлений впливом економічних відносин на соціальну структуру суспільства, а також зворотнім впливом системи соціальної нерівності на економічні процеси.

Література

1. *Ананьин О.* Структура экономико-теоретического знания: методологический анализ / О И Ананьин. — М. : Наука, 2005. — 244 с.
2. *Ананьин О.* Экономическая наука в зеркале методологии / О. Ананьин // Вопросы философии. — 1999. — №10. — С. 135—151.
3. Большая советская энциклопедия : В 30-ти тт. — М. : Советская энциклопедия, 1969—1978 — Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/Методология/>.
4. *Горшков А.* Политэкономия. Социальные приоритеты. Материалы Первого международного политэкономического конгресса. Том 1. От кризиса к социально ориентированному развитию. Реактуализация политической экономии / Под ред. А. А. Горшкова. — Т. 1 — Ленанд. — М., 2013. — 480 с.
5. *Зайцев Ю. К.* Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. — К. : КНЕУ, 2011. — 337 с.
6. *Лемещенко П. С.* Политическая экономия: историческая ретроспектива, настоящее и будущее науки. — Экономические институты современной России / Научн. ред. В. В. Чекмарев. — Кострома: КГУ, 2009. — С. 278—307.
7. *Мочерний С.* Методологія економічного дослідження : монографія / С. Мочерний. — Львів : Світ, 2001. — 416 с.
8. *Поланьї К.* Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени. / К. Поланьї ; [пер. с англ. А. А. Васильева, С. Е. Федорова и А. П. Шурбелева, под общей редакцией С. Е. Федорова]. — СПб. : Алтейя, 2002. — 320 с.
9. *Федотова Г. А.* Методология и методика психолого-педагогических исследований: Учеб. пособие; НовГУ им. Ярослава Мудрого / Авт.-сост. Г. А. Федотова: — Великий Новгород, 2006. — 112 с.

10. *Drucker P.* Post — Capitalist Society. — NY, 1993.
11. *Naisbitt J.* Megatrends. The New Directions, Transforming Our Lives. — NY, 1984.
12. Political economy. The New Encyclopaedia Britannica. 15th Edition. In 32 volumes — Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/467600/political-economy>.
13. *Toffler A.* The Adaptive Corporation. — Aldershot, 1985.

Статтю подано до редакції 13.11.13

УДК: 330.117:330.111.62

О. В. Якубенко,
аспірант кафедри політекономії
факультетів управління та маркетингу,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто особливості методологічних підходів до визначення інтелектуальної власності, її місце та роль у інноваційному розвитку національної економіки. Розкрито особливості інституціонального забезпечення сфери інтелектуальної власності у трансформаційних умовах України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелектуальна власність, інновації, інноваційний розвиток, інтелект, інтелектуально-інноваційна діяльність.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены особенности методологических подходов к определению интеллектуальной собственности, ее место и роль в инновационном развитии национальной экономики. Раскрыты особенности институционального обеспечения сферы интеллектуальной собственности в трансформационных условиях Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: интеллектуальная собственность, инновации, инновационное развитие, интелект, интеллектуально-инновационная деятельность.

ANNOTATION. The article examines features of methodological approach of identifying intellectual property, place and part in innovative development of national economy. Revealed peculiarities of provision of intellectual property sector in transformational conditions of Ukraine.

KEY WORDS: intellectual property, innovations, innovative development, intellectual-innovation activity.